

מכל מלמדי השכלתי

למשמע דברים לשמי בבית הסופר בירושלים.

א

איני יודע מה אתם, אבל אני כמחנה שעשועים הוא בעיני - נוטלים לו לזקן כמוני, מושיבים אותו על דוכן גבוה, ולימינו ולשמאלו שני צמדים של טובי ידידי הצעירים ממנו; צמד'חמד אחד - סופרים העושים בספרות, חיים גורי ואהרן אפלפלד; צמד'חמד אחר - סופרים העושים ל' ספרות, אליעזר שביד וגרשון שקד; ועל גבם סופר וידיד ותיק שמנין ימיו כמעט כמנין ימי (אמרתי: כמעט, שכן הוא גדול ממני בשלושה חדשים, שאני רץ אחריהם זה שבעים-וחמש שנים ואיני משיגם), ואני באמצע, מתהלל בפיחם, מלעילא לתתא ואיפכא; ואפילו יש בי סאה גדושה של ביקורת עצמי, הריני מתפתה לדמות יצור ליוצרו, ואיני נמלט מלשון ההדרן שבפיוט: לכן יתגאה, לכן יתגאה, וסופי נאחו בחמלתם של חז"ל, שלא זו בלבד שהתירו מקצת גאוה, אלא אף חיבו בה, שאמרו: תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית, אמנם, מפורסם החידוד, המיוחס לו לה' גאון מוילנא, שאמר, כי כוונת חז"ל, במאמרם זה, היא לפסוק השמיני בפרשה השמינית, היא פרשת וישלח, שפתיחתה: קטונתי, אלא שניתן להקשות, מנין לו לאדם, שהוא תלמיד חכם, שיהא מותר, מה'גם מחוייב, באותה שמינית שבשמינית, ותירוצה של הקושיה הוא: הכינוי תלמיד חכם כדקדוקו אין פירושו תלמיד שהוא חכם, אלא תלמידו של חכם, ולשון רבים, שאינו: תלמידים חכמים, כי אם: תלמידי חכמים, יוכיח.

ואם כך, מידת קטונתי המחייבת עשויה שתתפשט כדי המימרה השגורה: מכל מלמדי השכלתי ומתלמידי יותר מכולם.

ב

חרי המימרה הזאת, ששמעתי הרבה בעל-פה וראיתי לא מעט בדפוס, אינה אלא צירוף מכוון, המקרב רחוקים - מחציתה הראשונה היא מחציתו הראשונה של כתוב בתמניא אפי, שלשונו: מכל מלמדי השכלתי, כי עדותיך שיחה לי. (תהלים קי"ט, צ"ט); ואילו מחציתה האחרונה היא בדברי חז"ל, דאמר ר' חנינא: הרבה למדתי מרבותי, ומ' חברי יותר מרבותי, ומהלמידי יותר מכולם (תענית ז', ע"א). לאמור, לידתה של אותה מימרה שגורה היא בקיום ראשית הכתוב בתהלים ושמית את ריתו, ובצירופה של אחרית דברי ר' חנינא ועקיפת ראשיתו. ועל שום-מה נקטתי לגבי צמצום דברי ר' חנינא לשון רכה של עקיפה, ואילו לענין צמצום דברי בעל תמניא אפי נקטתי לשון חמורה של שמיטה? על שום שלשון: מכל מלמדי השכלתי, כולל ממילא את כל סוגיהם, בין נפרש את ההבדל בין רב וחבר, כפי שהוא נתפס בלשון הדור, דהיינו חבר כלשון ידיד, רע, קוליגה בעלמא; בין נפרש את ההבדל, כפי שנתפס בלשון הדורות, כדברי ר' יהושע בן פרחיה באבות: עשה לך רב וקנה לך חבר, שהרב הוא תואר ראש החבורה היגיע בתורה והחבר כלול בה וסופו תואר גם הוא, ויעיד הניאטרוס בלשון יהודי אשכנז ואג' פיה: ער קריכט דאס כאווער, לאמור: הוא זוכה בחבר; ואפילו: ער קאאפט דאס כאווער, לאמור: הוא רוכש את החבר, מה שאין כן הפסיחה על אחר רית הכתוב: עדותיך שיחה לי, שהיא שמיטה, ולא משום כך בלבד, שכבר בן-זומא אומר, באבות גם הוא: איזהו חכם הלמד מכל אדם, שנאמר: מכל מלמדי השכלתי, והוא מבליע את הסיפא, החסרה ממסכת אבות במשניות, ואף בסידורים פעמים איכא ופעמים ליכא, וקצת סידורים התפשרו על דרך הקפת הסיפא בסוגריים; אלא משום טעם אחר - המימרה השגורה על צירופה ובניינו: מכל מלמדי השכלתי ומתלמידי יותר מכולם, מוחזקת לי כגמר מחלוקת בעצם הבנת הכתוב הנזכר בתמניא אפי.

כי אם נסקור, ואפילו סקירה חטופה, את מפרשי הכתוב ההוא, לא נוכל שלא להבדיל בין הבנתו לפי חוקתי הראשונה לבין הבנתו המורדת עליה. לכאורה כל ההבדל הוא במשמעה של האות מ"ם שבלשון מכל מלמדי, אם היא מ"ם היתרון שמש' מצעה: מעל, יתר על; או היא מ"ם היחס, שמשמעה: מאת, מעם, מבין וכדומה. הדרך הראשון הוא-הוא הפשט, דהיינו שדוד המלך בא, במחציתו הראשונה של הכתוב, להשמיענו, כי הוא השכיל יותר משהש' כילו מלמדי, ובמחציתו האחרונה של הכתוב הוא מנמק את יתרונו: כי עדותיך שיחה לי, ויש גירסה: עדותך, והוא כנודע, כינוי התורה. הדרך האחרון הוא דרך הדרש, ותחילתו באמירתו הנזכרת של בן זומא: איזהו חכם הלומד מכל אדם.

וכדי להטעימנו מעט טעמה של מחלוקת נפתח בשלהם ומרחוק - הוולגאטה לשונה חד וחלק: מכל - super omnes - משמע: מעל לכל, וכך דרך תירגומי-הנכר ישנים וחדשים; נמשיך בשלנו ומקובל, כגון התירגומים בלשונותינו-מבית, וכן בתרגומי-ידיש למן גליץ וליצנהריון עד יואש, וולשן הוא: חכם יותר, נבון יותר, ואפילו: יש לי

שכל יותר, ויש להם על מי שיסמכו, הם גדולי הפרשנים, וראש להם ר' אברהם אבן-עזרא; האומר: יותר השכלתי, מכל מלמדי, בעבור כי כל שיחתי היתה תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר לימדוני מלמדי. אבל גם הסברה-הלסתור כדרך בן-זומא, אף שאינה כפשוטו של מקרא אלא כדרושו, נמצאו לה מסייעים מגדולי הפרשנים, וראש להם רש"י, לא-מור: מכל מלמדי השכלתי - מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת; ויש תוספת בסוגריים: לאחר שלמדתי מרבי מובהק, ולא עוד אלא בפירוש לאבות, המ' יוחס לו לרש"י, נאמר: הלומד מכל אדם, אפילו שאינו גדול ממנו בחכמה, הולך ולומד ודוחק ר' נכנס בכל מקום שהם בני תורה ואינו מתבייש; מכל מלמדי וכו' כל מי שבא ללמדני, הייתי משכיל ושומע לדבריו ולא בושתי. ובהדגשה יתירה רד"ק: "מכולם למדתי ולקחתי מוסר ומהם התבוננתי הדרך הטובה והם לימדוני שיהיו עדותיך שיחה לי".

ד

ותפיסת רש"י ורד"ק היא שהשרישה בעם, ככל הנכון בסיוע רישומו של מדרש שמואל לר' שמואל אונידו, שגודל השפעתו ניכר מרוב מהדורותיו, שנדפסו מקצה גולה לקצה, המביא לעניינו משמו של ר' אפרים: "איזהו החכם, הלומד מכל אדם, ר' אף אם נגזר עליו בעת יצירתו שיהיה טיפש, אם הוא יגע בתורה ולמד מכל אדם יהיה חכם, כי יגעת ולא מצאת אל תאמין. שנאמר: מכל מלמדי השכלתי, כלומר מסיבת כל מלמדי ורבותי שלמדתי מהם השכלתי ונתחכמתי, לפי שיגעתו תמיד ב' תורה".

וניתן לסכם, כי הצד השונה שבין תפיסת ענין מכל מלמדי השכלתי כפשוטו של כתוב לבין תפיסת ענינו כדרושו של כתוב הוא במה שהתפיסת הראשונה אינה ממלטה את בעליה ממידה של יוהרה, שהרי הוא רואה עצמו מעולה על כל מלמדיו, גדולים כקטנים, בשביל שדיבוקו בתורה גופה ר' זיקחו הסמוכה אליה, פוטרים אותו מהם, ואילו התפיסה האחרונה מקנה לבעליה מידה של ענווה, עד שהוא רואה הכל מלמדיו, וככל שלימודם מרובה יותר, אף דיבוקו בתורה גופה וזיקחו הסמוכה אליה, מרובות יותר.

ודאי, בקשת מיצויו של ההכדל הזה עשויה ש' תולכיני מן הדיוטה הגדולה של בירור לשון ודקדוק לדיוטה גדולה הימנה, של בירור דברי הימים וסודם, וכבר הרמיונו החוקרים בענין דברי יהושע בן-פרחיה, כי מוצנעת בהם בת-יקולה של מחלוקת שבין פרושים וצדוקים, ואולי אף בינם לבין הנוצרים, ואם-כן ניתן, במעט טירחה, להרחיק עד המחלוקת בין רבנים וקראים, כשסלע-המחלוקת היא הודיה במלמדים ומסורתם או הכחשה בהם. אך אני, בעוניי, לא הטרחתי עתה ענין זה לא לדיוטה גדולה של פילולוגיה ולא לדיוטה גדולה הימנה, של היסטוריה, אלא לדיוטה קטנה-שבקטנה של אקטואליות צנועה ביותר, הוא ענין מקומה של הביוגרפיה שלי עצמי באותה מחלוקת.

כי הנה שמעתי דיבת רבים בלא מקור מסביב, והוא תיאור חיי ומסילתם כשל מ' שאב לא גידלו ורב לא לימדו, ואך ידי הושיעתני וזרועי סמכתני, והריני כביכול בעל-חוטם, שאינו חייב להחזיק טובה אלא לעצמו, עד שאני מותר בפולחן עצמי, שאין לך עבודה זרה, פסולה וכעורה הימנה. אבל כל אותה בדייה, כמשפטה של בדייה, לא היתה ולא נבראה - אבי מורי, ר' חיים צבי הכהן, הוא שגידלני ורבותי ומורי הם שלימדוני וקיימתי כל ימי מאמר בן-זומא, ואני מקיימו עד עצם היום הזה, וכבר ראה, לפני שנים הרבה, אחד מבקרי, אדם סימונזון, לבדוק בשני ספרי האבטוביוגרפיה שלי, "ממחזן הילדות" (תרגום) ו"מעגל הנעורים" (תש"ו), והעלה, כי חומש בהם מוקדש לתיאור דיו-קנס של מלמדי ותלמודם, וביחוד של מורי והוראי-תם, ודומני, כי פרופורציה זאת לא נגרעה, אלא נתווספה, והכוונה היא לא בלבד לחיבורי המשלימים - הקונטרס ששיעורו גדול יותר, "אחרית השעשור עים" (תש"ו), והקונטרס ששיעורו מועט יותר, "מע' שים שהיו כך היו" (תש"ז), אלא אף לספריי האחרים שענייניהם שונים, ושבהם ידובר על מלמדי ומורי וחברי הרבים, שלמדתי מהם, ואם אומר למנותם לא אספיק. ועדי-היכן מידתי זו מגעת, ניתן ללמוד ממנהגי לפרסם כל דבר ודבר שלמדתי מהם, ו' אפילו כל עצמו של הלימוד חידוד או ליצה, כמביא דבר בשם אומרו וכדיוק אמירתו, ואילו די היה במנהגו זה של יחיד, הוצרכה הגאולה לבוא מש' כבר.

אכן, דרכי בלימוד ובחינוך היו בה עיקולים ועיקומים, אך לא מחמת דישולם של הורי ומורי, כי הם עשו, כמלוא חפצם ויכולתם, את מסלולי ישר, אך מעקשי הדור ועיקומי התקופה, לא בלבד ביקשו אלא אף קיימו חשבונות רבים, מה'גם שטבע בריאתי היה בעולם. בשל חוליי שקיפח את כוח ההליכה, נשלחתי באיחור-מה להדר של קטנים, אבל באחי שם מצויד ביכולת הקריאה - קראתי קודם כל, צאינה וראנה" והסייטש של סידור התפילה והתחינות, והיה לימוד החדר קל עלי. (המשך בעמוד 17)

דבר, 11.03.1977, page 17

הכוחות, אדוני החלון, כרכוביהּ המדרגות היו מתכנסים הכמי ירושלים לסיחת חולין כולה שעשוע ורובה ככולה לימוד, והצער המקשים גשכר, ועוד ייחוד הדיבור על כך. עתה אסתפק בהערה, כי מקצה טעמה של אוניברסיטה כזאת טעמתי עוד בלבוב בחנות הספרים של העילוי ר' ראובן מרגליות ברחוב הקאוטימירי (בפי היהודים: ד' ברייטע גאס, כלומר: הרחוב הרחב), שהייתי משומעי לקחי בקלוזי דתיודשים; ולימים אף בתל־אביב, בחדר ההגהה של ״דבר״, שנעשתה כעין אוניברסיטה־יוטא בראשי מוריה זלמן רובשוב ודניאל לייבל, והוא הדן בביתו של ר' יהודה אבן־שמואל, שבו היינו, חברי ועדה התרבות המרכזית של ההסתדרות, מתכנסים, בכל יום רביעי בשבת, לשיבה, ותחילתה יזכתי לשון, וראש המנצחים דוד בן־גוריון, ש־

היה חבר הועדה גם הוא. ישיבות הועדה נפתחי בשיעה ארבע, אחרי הצהריים, שבה נסתייבה עבורי דהם של בעל הבית והשרי ת.ג. ביאליק בעריכת המילון העברי־אנגלי, ופעמים נתעכב המשורר שעה קטנה ונשכרנו הרבה, ועוד ייחוד הדיבור על זאת וזוהא, כאשר ידובר על שהייתי בן־ביתם והרבותי להיות במחיצתם. ואף הם מגדולי מלמדי, אם פישל לחובר בתל־אביב, אם ש״י עגנון בירושלים.

‫**י**

ודומה עלי, כי מריטי עיניכם ניכרת תמימה, אם כלשונו אחד של תהכם באדם: ואשה בכל אלה לא מצאתי, אם כלשונא אחר: אשת חיל מי ימצא, ואשיבכם: אני מצאתיה, הלא היא אשת בירתי הומכת גורלי, שעמדה לי להטות את זפשי מעולם העצלות לעולם העשייה וכבקרת רעיה היתה עינה עלי תמיד ורוב דברים, שאהבת הבטלה הטרשת בי מטבע בריאתי היתה מסתפקת באמרותם, ברשות מעטים, היא שזרזתני לכתיבתם לרשות דבים, היא שכתבתם מפני, ולא חסכה ממני בשעת כתיבתם ולאחריה שיפטה צלול־הדעת ושנון־הדעה, ושעל כן נשמעתי תמיד לעצתה ואחרתה, זולת פעם אחת, כשנפתיתי לתוסף על עטיסופרים שמעל השולחן השטר־מלמדים מעל הקטידיה, ואף שגם אני פקפקתי, אם מותר הדבר למי שניצב בפתח פרבם של חינו, והייתי בעיני עצמי כמי שמחליף מרכבתו וסוסיה במורד ההר, הנכסתי את עצמי להוד אותה הרפתקה, וברוך קוני, שהעבירני בשׁר לום אותה רצועת דרך, שנמשכה עשרים שנה, ושאין אני יודע לצדקה אלא כמה שזימנה לי את שעת־הכוסר לקיים בשלימות את דברי ר' חגיגה: הרבה למדתי מרבותי, ומחברי, יותר מרבותי, ומי תלמידי יותר מכולם. וברשותכם אסיים לאמור: ועתה, ששבתי כל כולי לפליטת בית סופרינו, אמר הודה לקווינטס המצויק, שהייתי נגינתם כל הערב, על שזכיתי למה שאף כביכול מבקש לזכות: אשרי מי שמקלטין אותו בביתו כך.

‫**י**

דב סרן

עד שקראתי את כל ספרות בית העם, שנצברו בה בתלות יקרות של סופרים ואוהבי ספר, ולא געדר כמנה ספר מספרי הדורות האחרונים, ולפי שהימים ימי שלטונה של הריפובליקה האוקראינית־מערבית, שנמשכה כשנה וחצוה, והרשות לא היה בידה אלא כדי פתיחת ארבע כיתות התנגות של גימנסיה בלשונה, היתה לי הפסחה. סגנון הכרזה.

‫**י**

ואשוב ברשותכם לר' מאיר בלבן, שבכותבו בארזי בסוד שיכוש תלמידי הנמרים, שהתקרבותי לידיו, ריכם של הנאורים, ר' שמואל יוזף גוטמן, והייתי כשבחות, הפניות מלימודים, מלווה אותו מטקום כחובתו, העמפל ברחוב זילקינ, לביתו בקרבת גן היטועים (בפי היהודים נקרא: סוויטערגארטן). ר' הוא דרך רחוקה, כמעט מקצה העיר לקצה, והאיש הוליה ברזלי והליכותו עקב בצד אגודל, ופיני אינו פוסק מדברי תורה ותכמה ודברי זכרונות. ופעמים נהו לי שלושתי יודיתי, והם במדים של רבני צבא, גם מאיר בלבן, גם יהושע עוזר פרוסט, גם דב הריונר, הדברי והתהם, שנמשכה עד ביטוי ואף כי הוכי, ש״נכנסנו בה לשם קידוש, לשולחן שערכה הרבנית, הסופרת העברית פרת חנה לבית פנש -- ודברי שיחתם האוויר לאווירים, כהרגס אוזני צעיר בחנת, שבבר חש עצמו כתלמיד אוניברסיטה, ולא נחשבה כמה מיני אוניברסיטה באזי מיומנות לי בחי.

‫**י**

‫**י**

אודה כי בימי ישיבתי הראשונה בירושלים יצינץ כ' הפגימה לעלות להר־הצופים ולשמוע כפי מי טראוי לשמוע שיעורים, תמידים כסדרם, תורה לישמה, ששכרה בה עצמה, ככותנת האוניברסיטה תחילה, ולא בכתיב־סימיה על תאריק, כפי שהתי חילה נוהגת בגבור הרינונים, על דרך השחוק במאמרם: כל ישיבה שאין עמה סימיה -- עמדה טובה הימנה, אבל היהררתי: מה אכתת רגלי למעלה־ההר וארזי בתוככי העיר קביעה אוניברסיטה בחנות־הספרים ״דרום״ של ר' מיכל רבינוביץ והי רוצה להתמיד -- ידריים פה, על קצת כסאות, דף

עם סוּם יהודי שעה עה הדרך הזאת, ואם השלמנו לו ליויאנו קלאצ׳יט. הרי זה תוצא מן הכלל הבא לקייבו.

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**

אכז יאושי פס ולא היה בסוכי לעיר כוחדתי החרבה, ואברך צנוע ואיש־אשכולות, הגפש תהיה של התנועה העברית בה. כי שעתיד היה להיות גיסי, אברהם פרנס, פתח, בבית העם, בדערכה שיעורלי שישנו, חבורת תלמידים לפני, וכבודתי קטמים הביאני כסודה של הלשון, כפי שחיא היה וממללה בספרות הדור. הקריאה בפרקי האנתולוגיה המצוינת של פנחס שיפמן, ״ביטורים״ שנתמחממה תחילה, בתרטה עד־המרק, (עוד נזכר שחזרת הפרקים הראשונים לקריאתנו -- קצע כדרך כי מגנצא״ לטטרני־ובסקי, תצי נחמה״ לאחד העם, תהא השוכים״ לבעל־דבוקין) ולא יצאו ימים מרובים וטעמתי טעם קריאת ספרים (בכרז להם היה ״בחר״ יטבת ובעשים״ לא. ל. לונסקי), ואני כבר בן ששיעשרה. משה הלכתי בחיל אל היק, ולא נתתי

בעירנו (שהביאם המנהל הקודם של כית־הספר, ד״ר פסה המכונה ליאפולד הרצל, כוראווצ׳יץ גם הוא), שלימדנו לשון גרמנית ודקדוקה ואף לו כמה כללי הוראה משלו. אמת, הם היו פדגוים לפי תפיסת דורם, והיו חובלים בתלמידיהם, אם לא במקל ורצועה הרי כסדגל, אך מה שלמדנו מהם לא בטל מכותיהם אלא בינל מסירותם וקפי דנותם למדנו, וזכרה להם אלוהי לטוניה. לעומת זאת לא אוכל לומר דבר בשבחם של מורי הגימנסיה הפולנית בעיר־מולדתי, זולת כר יוסף קוטינוביץ׳, שהינני צריכים לשנא אותו על שום המוסקאלוי פולנית שלו, שמחמתה סופר נתלה בידל האוסטרים, אך אהבנותו על שום טוב לבו והכתי־לימודו לימוד גיאוגרפיה, כדי כך, שנמשכתי לאתו עיני, ובעדי נעה, קודם ברימצה, קראתי, ברוב יגיעה, ספריהם של שהזכירם דרך אגב כגון ספרי המסעות של הומבולדט וכדומה, ובזוא, לשנים, ירמיהו פרני קל להטותני, כי אכזא ללודו להיות במורי הגימי גסיה העבריים בה, כמעט שפיתנ, בהציעו לפני הוראת גיאוגרפיה, ולא נפתתי לו, שלקחתי אה עצמי לצד אחר, שהוליכני להנהגת ״החלוצ״ ולי עליה לארצנו.

‫**י**

ואף כיתתי זכתה ליהנות מבעלי תריסין אלה. מהם היו לנו מורי־עראי, שלימדונו מחמת חוליים של חבריהם, וכן זכינו כשיעורים של וולאדיסלב וויטוויצקי, מתרגמו של אפלשון, ויעקב האנדל, בריהבי בבלשונות וכותב קורותיה, מהם שהי לנו מורי־קצע -- שנים מורי ספרות ושנים מורי היסי טוריה.

‫**י**

‫**י**

מכל מלמדי השכלתי

הקדושת יזי

(סוף מעמוד 16)

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**

‫**י**